

Jerzy Damrosz

Wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne w badaniach zróżnicowania kultury nowoczesnych społeczeństw : próba systematyki pojęć i problemów

---

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 2, 23-32

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Damrosz

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica
Płock

**Wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne
w badaniach zróżnicowania kultury
nowoczesnych społeczeństw
Próba systematyki pojęć i problemów**

Podstawowe pojęcia i problemy

Studia nad zróżnicowaniem przestrzennym kultury różnego typu społeczeństw wniosły w ciągu XX w. ogromne zasoby źródłowe, które stały się zaczątkiem licznych refleksji teoretycznych. Były to i są studia interdyscyplinarne, których osnową stały się dwie sfery zjawisk: kultura i społeczeństwo. Tak szeroki obszar problematyki wymaga badań z zakresu antropologii kultury i etnologii, językoznawstwa, geografii społecznej, socjologii kultury i innych dyscyplin pokrewnych. Przedmiotem moich studiów są trzy zagadnienia:

- nowoczesne społeczeństwa, zróżnicowane pod względem warstwowo-klasowym, zaawansowane w procesie cywilizacyjno-technicznym;
- w obrębie nowoczesnych społeczeństw – szczególnie społeczeństwa postkomunistyczne, ulokowane na obszarze środkowej i środkowo-wschodniej Europy, objęte procesami transformacji systemowo-ustrojowej;

- selektywnie wybrane aspekty przestrzennego zróżnicowania kultury, a przede wszystkim te, które określamy „wyznacznikami lokalno-regionalnymi” i „wyznacznikami etnicznymi”.

Zamiarem moim jest zaproponowanie pewnego toku myślenia w zakresie interesującej nas problematyki, by nieco poszerzyć refleksje teoretyczno-metodologiczne, a nade wszystko określić wstępne pytania badawcze, które są pierwotne w stosunku do proponowanej całej procedury badań.

Wprowadzoną tu terminologię zastosowałem już w poprzednich moich publikacjach¹ i nie wzbudziła ona zastrzeżeń ze strony znawców problematyki regionalno-etnicznej. Ze względu na narzucone ramy objętości tego tekstu, ograniczam się do kwestii najistotniejszych, dokonując pewnych skrótów myślowych. Nie odstępiałem jednak od zasady objaśniania użytych tu pojęć.

Jak określić miejsce problematyki regionalnej i regionalistycznej w uprawianej przez nas dyscyplinie naukowej czy dyscyplinach naukowych?

Niewątpliwie problematyka ta wymaga ujęć interdyscyplinarnych, znajomości nie tylko etnologii albo antropologii kulturowej, ale i np. socjologii. Ponadto wymaga umiejętności stosowania różnych metod.

W tytule konferencji cieszyńskiej wymienione są dwie dyscypliny naukowe: etnologia i antropologia kulturowa. We współczesnej fazie rozwoju nauki są to na tyle zespolone dziedziny wiedzy, że możemy rozpatrywać je wspólnie, choć nie jako gałęzie pochodzące od jednej pradyscypliny, lecz wywodzące się z różnych tradycji naukowych, odmiennego tworzywa źródłowego, zróżnicowanych celów teoretycznych, pojęć i metodologii. Zasadne jest wszak używanie określenia „nauki etnologiczno-antropologiczne”, ponieważ ich wspólną podstawą jest nauka o integralnie pojmowanym człowieku w wymiarze społeczno-kulturowym. Tak objaśniana makrodyscyplina naukowa jest właściwie agregatem multidyscyplinarnym, ale przez to właśnie pozwala na wielostronną analizę badanego problemu.

Obszar badań należy określić następująco:

- społeczność lokalna (jako badania mikrostruktur subregionalnych) i lokalizm, tj. działania na rzecz własnej społeczności lokalnej;
- region i kultury regionalne oraz regionalizm, tj. działania na rzecz własnego regionu;
- naród, grupa etniczna, kultury etniczne i etnicyzm, tj. działania na rzecz własnej wspólnoty etnicznej.

Przez takie wykreślenie obszaru badań chcę zaakcentować znaczenie łącznego traktowania problematyki lokalno-regionalnej i etnicznej.

¹ Por. J. D a m r o s z: *Region i regionalizm, studium interdyscyplinarne*. Warszawa 1987; T e n ż e: *Kultura ludowa w społeczeństwie industrialnym. Główne problemy i spory teoretyczne oraz związki z praktyką społeczną w Polsce po 1945 roku*. Warszawa 1992.

Wyznaczniki lokalno-regionalne i wyznaczniki etniczne powinny być rozpatrywane jako zjawiska usytuowane w konkretnej przestrzeni społeczno-kulturowej. Jest to w moim przekonaniu podstawowa kategoria badawcza związana z relacją: człowiek a przestrzeń.

Co oznacza owa przestrzeń społeczno-kulturowa?

Jest ona związana ze strefą zaspokajania potrzeb ludzkich – elementarnych (biologicznych) i wyższego rzędu (psychokulturowych); mieszczą się w niej: *strefa życia* (strefa bezpośrednich kontaktów społecznych na określonym terenie tzw. ośrodków zaspokajania potrzeb ludzkich – sklepy, muzea, biblioteki, kościoły, ośrodki zdrowia, kioski z prasą itd.) i *strefa ideospołeczna* (wynikająca z uświadomienia przynależności strefy życia do większych wspólnot, czyli do makroregionu, narodu, państwa, federacji państw itp.).

Identyfikowanie się obu stref było najsilniejsze w strukturze plemiennej, natomiast w społeczeństwach zróżnicowanych pod względem klasowo-warstwowym obie strefy są rozdzielone („mała ojczyzna”, „ojczyzna prywatna” i „ojczyzna ideologiczna” itp., choć obecnie jest to już podział zbyt schematyczny). Złożony system wartości i interesów, przynależność np. Europejczyków jednocześnie do wielu grup społecznych, sprawiają, że wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne w obrębie przestrzeni społeczno-kulturowej nie tworzą tak przejrzystej struktury jak w poprzednich epokach. Staje się to szczególnym impulsem do sprecyzowania szczegółowszego celu teoretycznego i stosowania wielostronnejszej metodologii badań.

Dorobek badań nad przestrzenią społeczno-kulturową

Problematyką zbiorowości ludzkich usytuowanych w określonej przestrzeni nie tylko w sensie geograficznym, ale i społeczno-kulturowym zaczęto interesować się dopiero w czasach nowożytnych. W XX w. badania były już na tyle rozwinięte, że zaczęto (a dotąd na ogół rozdzielnie używano pojęć „przestrzeń kulturowa” i „przestrzeń społeczna”) rozpatrywać całe kompleksy zjawisk:

- przestrzeń określonej zbiorowości społecznej, terytorium (siedlisko) i jego granice;
- wartości społeczne a interesy społeczne – harmonia i dysharmonia, rola przestrzeni w tworzeniu podziałów na „swoich” i „obcych”, istota i funkcja tożsamości grupowej (samookreślenie i akceptacja przez grupę), pojęcia obcości i inności;
- symbolika przestrzeni społeczno-kulturowej;

- struktury stref bytowania (od „strefy życia” przez strefy pośrednie do strefy „ideospołecznej”): przestrzenne kontakty międzygrupowe w skali lokalnej, regionalnej, narodowej (etnicznej) i międzynarodowej (interetnicznej);
- przestrzeń w procesie unifikacji i dyferencjacji (rola państwa, regionów i innych struktur przestrzennych w kształtowaniu przestrzeni społeczno-kulturowej); organizacja przestrzeni społeczno-kulturowej przez różne podmioty polityki kulturalnej;
- przestrzeń społeczno-kulturowa a determinanty gospodarcze, geograficzne itp.; więź społeczna oparta na podstawach terytorialnych.

Wyliczone najistotniejsze, jak się wydaje, problemy z kręgu relacji: człowiek a przestrzeń znajdują swoje odbicie w literaturze naukowej. W nauce zachodniej skoncentrowano się na zagadnieniach aktywizacji społeczności lokalnych, następnie proksemiki (dziedzina tzw. przestrzennych zachowań człowieka), związków człowieka z krajobrazem przyrodniczym i krajobrazem kulturalnym, humanistycznych aspektów ekologii, geografii humanistycznej.

Jeden z najwybitniejszych przedstawicieli amerykańskiej geografii humanistycznej, profesor Yi-Fu Tuan, napisał, że „przestrzeń to abstrakcyjny termin określający złożony zespół pojęć”. Rozwijając tę myśl, stwierdził: „Ludzie żyjący w różnych kulturach różnią się między sobą sposobem, w jaki dzielą świat, wartościami, jakie przypisują jego częściom, i sposobami, w jakie je mierzą. Sposoby dzielenia przestrzeni różnią się wielce stopniem wyrafinowania i komplikacji, odmienne są również techniki określania rozmiarów i odległości”².

Etnologowie zauważają istotne różnice w określaniu p r z e s t r z e n i i m i a r o d l e g ł o ś c i w kulturach społeczeństw plemiennych i kulturach ludowych w porównaniu ze społeczeństwami tzw. cywilizowanymi, powstałymi w procesie urbanizacji i industrializacji. Obrazowość, przenośnie, nieprecyzyjność przeciwstawione są dokładności i precyzji. Jeśli porównamy określenia zaczerpnięte z języków plemiennych, np. „daleko-daleko” (powtórzenie wzmacnia poczucie odległości), czy chłopskie wyrażenie „kilometr z hakiem” (ów hak ma nieraz kilka kilometrów) i zestawimy z językiem nowoczesnych społeczeństw, to zauważymy wyraźną odmiennność: współcześnie ustawiamy drogowskazy z dokładną miarą odległości, dokonujemy pomiarów z dokładnością do milimetra czy nawet mikrona, próbujemy stanowić ład przestrzenny. Głębsze wniknięcie w kulturę różnych grup etnicznych daje zaskakujące spostrzeżenia. I tak wedle Władimira Bogoraza, np. Czukczowie mają aż dziewięć terminów na określenie położenia przedmiotu w stosunku do mówiącego. W języku angielskim zaś istnieje – jak wiadomo – tylko jedna para zaimków wskazujących: w liczbie pojedynczej *this* (to) i *that* (tamto), w liczbie mnogiej

² Yi-Fu T u a n : *Przestrzeń i miejsce*. Przeł. A. M o r a w i ń s k a. Wstęp: K. W o j c i e c h o w s k i. Warszawa 1987, s. 51.

these (te) i *those* (tamte)³. Tak więc w jednym systemie kultury obserwujemy wzbogacenie wyobraźni przestrzennej, a w drugim uproszczenie schematów przestrzennych.

Pojęcie szeroko rozumianej przestrzeni społeczno-kulturowej jest obecne w badaniach etnologiczno-antropologicznych i etnosocjologicznych, dotyczących zwłaszcza enkulturacji, akulturacji i adaptacji kulturowej.

W nauce polskiej, począwszy od lat międzywojennych, ujmującej interdyscyplinarnie problematykę przestrzeni społeczno-kulturowej, można wyróżnić następujące główne nurty badawcze:

1. Ogólna teoria przestrzeni społeczno-kulturowej
  - typologia zbiorowości terytorialnych, rozróżnienie ojczyzny prywatnej i ojczyzny ideologicznej (S. Ossowski, P. Rybicki);
  - rozgraniczanie przestrzeni, sacrum i profanum (F. Znaniecki, S. Czarnowski, J. S. Bystron);
  - znaczenie współczynnika humanistycznego w określaniu przestrzeni społecznej (F. Znaniecki, S. Ossowski, J. Obrębski, P. Rybicki);
  - koncepcja przestrzeni integralnej A. Wallisa;
  - filozofia przestrzeni i jej symbolizacja (M. Porębski);
2. Ekologia społeczna i ekonomiczna wsi
  - procesy społeczno-przestrzenne wsi (K. Duda-Dziewierz, W. Piotrowski);
  - procesy ekonomiczno-przestrzenne (B. Gałęski, W. Styś)
3. Monografizm socjologiczny (Z. T. Wierzbicki, J. Turowski)
4. Socjologia regionalna (M. Ciechocińska, Z. A. Żochowski)
5. Monografizm historyczno-integralny (J. Topolski)
6. Geograficzno-historyczne struktury przestrzenne (A. Piskozub)
7. Wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne – teoria regionu, regionalizmu, regiologia, struktury regionalno-etniczne (J. Damrosz)
8. Monografizm etnograficzny
  - monografie multiproblemowe (J. Burszta, A. Kutrzeba-Pojnarowa);
  - monografie monoproblemowe – zastosowanie pryzmatu np. więzi społecznej, pomocy sąsiedzkiej (K. Zawistowicz-Adamska).

W tym miejscu konieczne jest podkreślenie teorii twórczego sensu licznych prac empirycznych o tematyce regionalnej, m.in. na Ziemiach Zachodnich i Północnych (A. Szyfer, Z. Jasiewicz, W. Paprocka, I. Floreńska, J. Sługocki i wielu innych).

9. Kartografia przestrzeni kulturowej
  - atlas kultury polskiej (A. Wallis)
  - polski atlas etnograficzny (J. Gajek).

Przedstawiona klasyfikacja jest dość orientacyjna, a wykaz nazwisk daleki od wyczerpującego. Zestawienie to miało na celu jedynie zarysowanie ogólnego

³ Tamże. s. 67.

pola badań oraz wymienienie przede wszystkim tych badaczy, którzy problematyką tą zajmowali się nie tylko sporadycznie.

Niektóre zagadnienia wymagają bardziej intensywnych studiów, np. symbolika przestrzeni społeczno-kulturowej (symbolika regionu), a rozważania teoretyczne zawarte w pracach m.in. Stefana Czarnowskiego i Jana Stanisława Bystronia mogą stanowić inspirację do dalszych dociekań dla współczesnych etnologów i badaczy kultury. Odnotujmy też pracę zbiorową pod redakcją Doroty Simonides o symbolice regionów, mającą duże walory poznawcze⁴.

Procesy dyferencjacji i unifikacji przestrzeni społeczno-kulturowej jako problem teoretyczny i metodologiczny

W nieustannej przemienności procesów społeczno-kulturowych dopatrujemy się zjawisk trwalszych i sięgających „warstwy głębinowej” oraz zjawisk mających cechy zmienności, o charakterze powierzchniowym (np. zmienna moda czy upodobania). Nie pomijamy wymiaru przestrzennego tych zjawisk, tym bardziej że zagadnienia struktur lokalnych i regionalnych oraz etnicznych mają doniosłe znaczenie dla polityki lokalno-regionalnej i globalnej w nowoczesnym państwie, które musi podziały terytorialne przystosowywać do założeń procesu transformacji systemowo-ustrojowej. Ważne jest tu jednak rozdzielenie opisu i interpretacji od ocen, bo inna jest funkcja badacza, a inna – polityka.

Pytania podstawowe, które wyznaczają procedurę badań, są następujące:

- Co to jest przestrzeń społeczno-kulturowa?
- Jakie są kategorie zróżnicowania przestrzeni społeczno-kulturowej?
- Jakie są korelacje układów: przestrzeń a społeczeństwo, przestrzeń a kultura?
- Jaki jest optymalny układ przestrzenny kultury z punktu widzenia potrzeb indywidualnych człowieka oraz społeczności lokalnej i grupy regionalnej?
- Jakie zachodzą korelacje między obszarami wyznaczonymi przez czynnik kulturowy a obszarami o innych kryteriach wyodrębniania?
- Czy i w jakim zakresie są niezbędne korektury lokalno-regionalnej polityki kulturalnej?

---

⁴ *Symbolika regionów. Studia etnologiczno-folklorystyczne*. Red. D. S i m o n i d e s. Opole 1988 (w tym: J. D a m r o s z: *Symbolika regionów jako wyznacznik odrębności*). Por. S. C z a r n o w s k i: *Podział przestrzeni i jej rozgraniczanie w religii i magii*. W: T e n ż e: *Dzieła*. T. 3. Warszawa 1956, s. 221–236; J. S. B y s t r o Ń: *Czynniki magiczno-religijne w osadnictwie*. W: *Tematy, które mi odradzano, pisma etnograficzne rozproszone*. Wybrał i opracował L. S t o m m a. Warszawa 1980, s. 221–248.

- Jakie są najlepsze metody transformacji wyników badań teoretycznych i empirycznych na język praktyki społecznej – w dziedzinie organizacji przestrzeni społeczno-kulturowej?

Uwzględnienie zarówno tych zjawisk, które są trwalsze, jak i zjawisk zmiennych, które się dzieją w procesach ustawicznej przemienności integrującej, dezintegrującej i reintegrującej, wymaga przyjęcia dwóch kategorii pojęciowych, nazywanych przeze mnie etnotypem i dysfunktozem. Wśród cech trwałych, specyficznych i czynników wzmacniających spójność grupy występuje podstawowy czynnik funkcjonalny, czyli etnotyp; w obrębie cech nietrwałych i czynników dysfunkcyjnych, naruszających spójność grupy lub modyfikujących ją, istnieje czynnik dysfunkcyjny, czyli dysfunktor. Wskaźnikiem tych wahnięć staje się stopień siły więzi społeczno-kulturowej w badanej grupie społecznej.

Etnotyp funkcjonuje w klasie zjawisk, które określamy powszechnikami kulturowymi i niezmiennikami etycznymi (oznacza to m.in. więź z przyrodą, więzi osobowe, fundamentalny charakter rodziny). Dysfunktor natomiast związany jest z tymi zjawiskami, które wnoszą każdorazowo kolejny etap procesu historycznego, zwiększając presję nowoczesności na tradycję. Papierkiem lakmusowym stwierdzającym rozwijanie się dysfunktorów jest występowanie m.in. patologii społecznej (wyraźne odstępstwo od norm moralnych i społeczno-prawnych) i tzw. protopatologii, czyli znieczulicy moralnej.

Czynniki w wymiarze wartości i interesów, wzmacniające spójność i swoistość grupy, czyli etnotyp, występują w sferze wspomnianych powszechników kulturowych i niezmienników etycznych, zróżnicowanych zresztą przestrzennie na szczeblu lokalnym, regionalnym i etnicznym. Proponuję zatem tu wyróżnić:

- l o k o s, tj. podstawową wartość integrującą, występującą w kręgu społeczności wiejskiej lub mikroosiedlowej; więzi wyłącznie (lub prawie wyłącznie) na zasadzie kontaktów bezpośrednich, „twarzą w twarz”;
- r e g i o s, tj. zespół czynników więziotwórczych w regionach, wsparty autorytetami i stereotypami; więzi nie oparte na zasadach bezpośredniego kontaktu, zwykle wykraczające poza społeczność lokalną;
- e t n o s, czyli czynniki kształtujące grupę społeczną (najczęściej terytorialną) o mocno zaznaczonych cechach odrębności kulturowych (i prawie zawsze – językowych), a także wyrazistych w sferze świadomości społecznej wyznacznikach swoistości, poczucia „my”; wyraźnie odbija się w ideologii etnicznej podział na „swoich” i „obcych”.

Należy podkreślić, że podstawową kategorią odrębności i jej oznaczeń symbolicznych jest „tożsamość”, a więc poczucie identyfikacji z daną grupą społeczną i jej kulturą. Jest tu wiele kwestii nie dających się sprecyzować, np.: czy decyduje o przynależności do danej grupy terytorialnej wyłącznie fakt urodzenia się na danym terytorium, czy też dopuszczalny jest dobrowolny akces do grupy osób przybywających z zewnątrz, na jakich warunkach i w ja-

kiej sytuacji, czy jest możliwe częściowe przyjęcie wartości społeczno-kulturowych w danej grupie społecznej bez utraty łączności z grupą, w której się żyje.

Można przyjąć, że o przynależności do grupy o wyraźnie zaznaczonych cechach odrębności decydują:

- ze strony jednostki – świadomość poczucia wspólnoty z daną grupą;
- ze strony grupy (innych członków grupy) – akceptacja przynależności określonej jednostki do wspólnoty.

Trzeba również pamiętać o tym, że przedstawiciele badanej zbiorowości wchodzi w skład różnych grup społecznych, dokonując wyborów pewnych wzorów kultury, identyfikując się niekiedy z rodzimą grupą. Układy odniesienia są coraz bardziej złożone, a procesy uwewnętrznienia, czyli internalizacji wartości, napotykają rozliczne bariery. Powstaje skomplikowany obraz hierarchizacji wartości w wymiarze lokalno-regionalnym, narodowym i uniwersalistycznym, krzyżujących się układów interesów, pogłębiającego się kryzysu wartości tradycyjnych podpartych dotychczasowymi autorytetami. Konieczne staje się wprowadzenie nowych dystynkcji pojęciowych: tożsamość i nadtożsamość. Struktura tożsamości–nadtożsamości oznacza poczucie przynależności do grupy macierzystej i zarazem do większej wspólnoty, przy czym tych nadrzędnych wspólnot może być kilka (wspólnoty narodowe, europejskie, światowe).

Badając uwarunkowania przestrzenne zjawisk społeczno-kulturowych, mamy do czynienia z trzema głównymi kategoriami badawczymi, niezbędnymi w każdej analizie tej problematyki:

- świadomość społeczna (wzory myślenia),
- styl życia (wzory zachowań),
- korelaty materialne kultury.

Więź z terytorium przejawia się właśnie poprzez te kategorie.

Z licznych i różnych publikacji teoretycznych i metodologicznych wyłania się zróżnicowany obraz człowieka w przestrzeni⁵. I tak np. Antoni Kukliński⁶ formułuje sześć dylematów polskiej przestrzeni:

1. Przestrzeń przeszłości *versus* przestrzeń przyszłości;
2. Przestrzeń rozwoju *versus* przestrzeń kryzysu;
3. Uniformizacja *versus* dywersyfikacja przestrzeni;
4. Przestrzeń rządowa *versus* przestrzeń samorządowa;
5. Harmonia *versus* konflikty przestrzenne;
6. Ład *versus* nieład przestrzenny.

Słowa te były pisane w końcu lat osiemdziesiątych, ale ich sens jest przydatny i dzisiaj.

⁵ Zob. K. M o s z y Ń s k i: *Człowiek. Wstęp do etnografii powszechnej i etnologii*. Wrocław 1958.

⁶ A. K u k l i Ń s k i: *Dylematy polskiej przestrzeni na przełomie XX i XXI wieku (artykuł dyskusyjny)*. „Gospodarka Planowa” 1988, nr 10/11.

* * *

Przemiany społeczno-kulturowe w sytuacji radykalnych zmian w sferze politycznej, gospodarczej i oświatowo-kulturalnej dokonują się niemal na oczach badaczy. Przedmiotem ich zainteresowań stają się m.in. wyznaczniki lokalno-regionalne i etniczne, które rozpatrujemy na tle ogólniejszych procesów przystosowania się ludzi do nowych warunków historycznych i społecznych.

To może właśnie stanowić przedmiot dociekań etnologiczno-antropologicznych, dotyczących kultur regionalnych i regionalizmu we współczesnych społeczeństwach, gdzie nieustannie ścierają się warstwy nowoczesności i warstwy tradycji, grawitujące w przestrzeni społeczno-kulturowej.

The local, regional, and ethnic factors in the research on the differentiation of the modern societies' cultures. An attempt at systematising the terms and problems

S u m m a r y

The author's aim is to systematise the ideas and problems connected with the theory of the socio-cultural space. This is a field of knowledge that the younger generations of theoretically oriented ethnologists are less interested in, for they tend to concentrate on other provinces of ethnological and anthropological knowledge. This is why the author has presented here, in a synthetic form, his own reflections on the relations between man and space, the most important concepts used in his publications, and the problems that may be regarded as controversial.

The author has outlined the field of research connected with the local and regional factors, and placed them in a specific socio-cultural space. This space is related to the problem of satisfying human needs — both the elementary (biological) ones, and the needs of a higher sort, the social and cultural ones. While researching into the spatial conditions of socio-cultural phenomena, we have to do with three main research categories that are necessary in every analysis of such problems:

- the social consciousness (patterns of thinking),
- the style of life (patterns of behaviour),
- the material correlatives of culture.

The attachment to a territory manifests itself exactly through these categories. The author has emphasised the importance of the practical implications inherent in the theoretical problems of the social and cultural space, which is evident in many local, regional, and ethnic phenomena. Appropriate suggestions follow from the above concerning the formation of a new local, regional, and global policy in a modern state.

Apart from this, the author points out, in the province of the interdisciplinary problematique of the socio-cultural space, the main research currents of the interwar period, and the period immediately following the Second World War.

Lokal-regionelle und ethnische Determinanten in der Forschung über die Differenzierung der Kultur der modernen Gesellschaften. Versuch der Systematisierung der Begriffe und Probleme

Z u s a m m e n f a s s u n g

Vorhaben des Verfassers ist der Versuch der Systematisierung der Begriffe und der Probleme, die mit der Theorie des gesellschaftlich-kulturellen Raums verbunden sind. Es ist ein Gebiet, das von der jüngeren und mittleren Generation der theoretisch gerichteten Ethnologen, die sich vor allem mit anderen Gebieten des ethnologisch-antropologischen Wissens befassen, weniger beachtet wird. Deshalb hat der Verfasser eigene Überlegungen im Bereich der Beziehung „Mensch-Raum“ synthetisch dargestellt, die wichtigsten, von ihm in seinen Veröffentlichungen angewandten Begriffe erörtert und auf die Probleme gedeutet, die für umstritten gehalten werden können. Der Verfasser bestimmte den Untersuchungsbereich, der durch die lokal-regionellen und ethnischen Determinanten geprägt ist und plazierte diese in einem konkreten gesellschaftlich-kulturellen Raum. Dieser Raum ist mit der Befriedigung der elementaren (biologischen) und höheren (psycho-kulturellen) menschlichen Bedürfnissen verbunden. Wenn man die räumlichen Bedingungen der gesellschaftlich-kulturellen Phänomene untersucht, stößt man auf drei wichtige Forschungskategorien, die für jede Analyse dieser Problematik von größter Bedeutung sind:

- das gesellschaftliche Bewußtsein (Denkmuster),
- der Lebensstil (Verhaltensmuster),
- die materiellen Korelate der Kultur.

Die Verbindung mit dem Territorium kommt durch diese Kategorien zum Vorschein. Es wurde die Bedeutung der praktischen Implikationen, die in der theoretischen Problematik des gesellschaftlich-kulturellen Raums beinhaltet sind und die sich in den lokal-regionellen und ethnischen Determinanten äußern, hervorgehoben. Daraus resultieren bestimmte Suggestionen, die für das Kreieren der neuen lokal-regionellen und globalen Politik im modernen Staat von Bedeutung sind.

Außerdem deutet der Verfasser in Bezug auf die interdisziplinär begriffene Problematik des gesellschaftlich-kulturellen Raums auf die wichtigsten Probleme der Untersuchungen aus der Zwischenkriegs- und Nachkriegszeit hin.